

ПІДХОДИ ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ТА ФОРМУВАННЯ МАКРОРЕГІОНІВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Розкрито сутність та особливості територіального поділу в Україні. Визначено особливості формування і найбільш вдалу схему поділу України на шість економічних макрорегіонів. Доведено, що макрорегіоналізація країни є важливим чинником територіальної організації та управління господарством країни, оскільки дозволяє диференційовано управляти процесами планування і прогнозування розвитку господарства, сприяє концентрації зусиль регіонів на основі кооперації щодо оптимального розмежування наукових досягнень і капіталів, створення та реалізації інновацій.

Ключові слова: інноваційний розвиток, макрорегіон, регіон, територіальний поділ.

Аннотація. Раскрыта сущность и особенности территориального деления в Украине. Определены особенности формирования и наиболее удачная схема разделения Украины на шесть экономических макрорегионов. Доказано, что макрорегионализация является важным фактором территориальной организации и управления хозяйством страны, поскольку позволяет дифференцированно управлять процессами планирования и прогнозирования развития хозяйства, способствует концентрации усилий регионов на основе кооперации относительно оптимального распределения научных достижений и капиталов, создания и реализации инноваций.

Ключевые слова: инновационное развитие, макрорегион, регион, территориальное деление.

Summary.

Formulation of task. In conditions of formation of the economical knowledge's innovative way of development is the one and only for Ukraine. Global trends in socio-economic territorial development prove the importance of availability and expansion of irregional economic ties implementation of innovative model. The formation of such relations is order than existent administrative-territorial division because of the concentration of substantive investment, financial resources for realization of large implementation irregional projects. The circles of irregional cooperation must be considered by Ukraine, because of availability many administrative – territorial units, that doesn't help to coordinate the activity of these administrations and socio-economic development on dependent territories areas; to consolidate the society to increase the innovative activity.

Results. The essentiality and features of territorial division in Ukraine are revealed. In spite of many methods of territorial division of country, its possible to tell that the schemes which are used now are conditional and imperfect. Nowadays there are many methods and scientific views in Ukraine, which sometimes contradict each other and they don't have one well-defined ideological core. So, the process of stabilization of market relations and outlet of the country to the path of innovation development envisions the further modernization of the system of territorial division, the increase of its path in the life of the country, helps to concentrate the efforts of the locations by basing the cooperation for optimal differentiation of scientific advances and capital, creating and implementing of the innovations.

Conclusions. The features of formation macro-regions in circles of innovation development of Ukraine are determined. The division of the territory of Ukraine to macro-regions, which characterized social and economic communion, differences in intraregional and interregional ties, makes a possibility of differentiated management of the process of planning and forecasting of development of economy and supports the accelerated regional development of the country.

Key words : innovation development , macro-region , region, territorial division.

Постановка проблеми. В умовах формування економіки знань інноваційний шлях розвитку для України є єдиною можливістю, про що засвідчує досвід багатьох країн світу. Провідна роль в підвищенні інноваційності економіки належить державі, зокрема в напрямі формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища, підтримки інноваційної діяльності та інноваційних структур, виваженого та послідовного дер-

жавного регулювання і стимулювання ключових інноваційних процесів. В Україні присутнє розуміння зазначеного і його підтримка владою, що не одноразово проголошувалось, проте реалізація є несуттєвою, а в окремих випадках, навіть, стримується.

Світові тенденції соціально-економічного територіального розвитку доводять важливу роль в реалізації інноваційної моделі економіки саме наявності та поширення міжрегіо-

нальних економічних зв'язків. Формування таких відносин все більше виходить за межі існуючого адміністративно-територіального поділу з метою концентрації значних інвестиційних, фінансових ресурсів для реалізації крупних міжрегіональних проектів. Умови міжрегіональної взаємодії повинні бути враховані і Україною, в якій наявна значна кількість адміністративно-територіальних одиниць (з різкою диференціацією рівня соціально-економічного розвитку, рівня і якості життя населення), що не сприяє успішному координуванню діяльності адміністрацій цих утворень і, відповідно, соціально-економічному розвитку на підлеглих територіях, консолідації суспільства, підвищенню інноваційної активності. Тобто значна увага має відводиться проблемі ефективного державного управління в частині територіального управління та раціональності адміністративно-територіального поділу, можливого формування макрорегіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження процесів раціонального адміністративно-територіального поділу займає вагомe місце серед наукових поглядів щодо вирішення проблем соціально-економічного розвитку економіки. Наукові праці, в яких розкриваються позитивні і негативні риси міжрегіональних взаємозв'язків та макрорегіоналізації представлено такими науковцями як: М.П. Бутко, М.І. Долішній, А.Г. Мазур, М.М. Паламарчук, Т.В. Пепа та ін. Однак, серед вказаних досліджень не вистачає робіт, які розкривали б особливості застосування у вітчизняній економіці макрорегіонального поділу з метою розвитку інноваційної діяльності.

Мета статті. Розкрити сутність й визначити особливості формування макрорегіонів в умовах інноваційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Систему адміністративно-територіального устрою України складають:

Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села [1].

До форм територіального устрою можна віднести, зокрема, адміністративно-територіальний устрій, виділення спеціальних та вільних економічних зон, територій пріоритетного розвитку, зон надзвичайних екологічних ситуацій, поділ земель на категорії з чітким визначенням правового режиму кожної з таких категорій, економічне та інші види районування та планування території держави.

Адміністративно-територіальний устрій України, незважаючи на докорінну трансформацію суспільно-правових відносин останніх років, залишився незмінним з радянських часів, коли у центрі уваги була не людина, а виробництво. Відповідно сьогодні такий поділ не відповідає сучасним вимогам, оскільки «формувався спонтанно, без врахування реальних меж та кордонів територіальних суспільних систем різного ієрархічного рівня (міст, сіл, адміністративних районів, областей)» [2, с. 482], не враховував рівень соціально-економічного розвитку та культурних особливостей територій.

Згідно Конституції України передбачено виділення двох типів адміністративно-територіальних одиниць: населені пункти як адміністративні одиниці (село, селище, місто) та адміністративні одиниці окружного типу (район, область) [1]. Однак, в умовах пріоритету інтеграції України в ЄС актуальним є перехід на європейську регіональну ієрархію NUTS-1, 2, 3, тобто до укрупнених форм територіальних об'єднань, які б були більш співставними з європейськими.

Реформування адміністративно-територіального устрою багато науковців представляють з власних позицій, які виділяють три-чотири ступеневі системи територіальних одиниць: 1) центр; АР Крим і міста зі спеціальним статусом – Київ та Севастополь; адміністративні райони та міста обласного підпорядкування; сільська рада [3, с. 54]; 2) вищий – АР Крим, області та міста Київ і Севастополь; середній – адміністративні райони та міста обласного підпорядкування; нижчий – міста районного підпорядкування, райони у містах, селища, села [4, с. 151]; 3) вищий – АР Крим, області та міста Київ і Севастополь; середній – райони

та міста з районним поділом; первинний – міста без районного поділу, райони у містах, селища, села [5, с. 58]. В законопроекті «Про адміністративно-територіальний устрій України», розроблений Міжвідомчою робочою групою [3, с. 56] представлено було три рівні: перший – АР Крим, 24 області, міста Київ та Севастополь; другий – адміністративні райони; третій – міста, райони у містах, селища, села. Пізніше, в проекті Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» від 01.06.2010 р. [6] та від 19.11.2012 р. [7] в Україні встановлюється три рівні адміністративно-територіальних одиниць: громади, райони, регіони, створенні у відповідності до положень закону.

За своїми географічними ознаками адміністративно-територіальні одиниці України не є однорідними й поділяються на населені пункти (села, селища, міста) та регіони (АР Крим, області, райони, міста Київ та Севастополь) [8]. Кожен конкретний регіон прийнято розглядати як географічне поняття і особливу соціально-економічну категорію, а «регіоноутворення» як об'єктивний фактор упорядкування національної економіки.

Адміністративно-територіальний устрій країни закріплює види територіального простору, що володіють спільністю економічних, соціальних, природних, культурних умов та представлений у формі областей і регіонів. Однак, попри встановлені передумови поділу в Україні залишаються невирішеними ряд проблем, зокрема: значна територіальна асиметрія за показниками якості життя населення та зростання диспропорцій за основними показниками, збільшення кількості периферійних територій, відсутність достатньої кількості фінансово-економічних ресурсів для власного розвитку (самозабезпечення) територіальних громад, нерозвиненість локальної інфраструктури, низький рівень транспортної доступності у межах регіону, ускладненість доступу населення до публічних послуг на місцевому, регіональному рівні, низька інноваційна активність тощо.

Отже, сьогодні в Україні залишається суттєвою ще з часів планово-централізованої економіки проблема регіональних диспропорцій, яка в процесі трансформацій

набагато збільшилась за рядом показників. Крім того, недосконалий адміністративно-територіальний поділ спричиняє низький рівень самодостатності, самофінансування територіальних громад, інноваційного розвитку територій тощо. Подолання зазначеного можливе за умов визнання макрорегіонального рівня.

Дискусійність щодо макрорегіонального рівня полягає у визначенні як відповідного адміністративного оформлення, так і в обґрунтованому віртуальному поєднанні тісними міжрегіональними зв'язками регіонів.

Про позитивність повноцінного виділення в Україні макрорегіонів, які мають ґрунтуватися на соціально-економічному районуванні зазначено у працях [9; 10; 11]. Науковці доводять необхідність «макрорегіону», як економічно доцільний захід для вирівнювання соціально-економічного рівня регіонів України та розвитку ефективного функціонування самодостатніх територій, формування оптимальних міжрегіональних зв'язків.

Негативними рисами додаткового макрорегіонального рівня на думку науковців [12; 13; 14] є посилення центробіжних тенденцій, зародження сепаратизму, зниження ефективності управління, ще більша диференціація регіонів.

Заслуговує уваги підхід до виділення субрегіонів, які не існують як адміністративно-територіальні одиниці, але де-факто і де-юре діють «на управлінському рівні» у формі міжрайонних структур (відділи, підрозділи тощо) ряду центральних і регіональних органів влади, міністерств, відомств, організацій, підприємств («міжрайонні підрозділи») [15, с. 27]. Або створення квазіадміністративних структур шляхом застосування методу «координації діяльності» представництва уряду (ради голів обласних державних адміністрацій) сприяти соціально-економічному вирівнюванню територій [16; 17]. Недолік полягає в тому, що території, на які поширюються повноваження цих підрозділів різного підпорядкування, часто не збігаються, а іноді навіть перетинаються одна з одною.

Адміністративна оформленість макрорегіонального рівня є не новою для України, оскільки ґрунтується на теорії економічного

районування (економіко-географічного), під яким розуміють науково обґрунтований територіальний поділ країни або великого регіону на окремі економічно збалансовані частини (економічні райони), що утворилися історично або формуються в процесі розвитку продуктивних сил і відображають об'єктивний процес територіального поділу праці.

Спонтанно економічне районування формується головним чином під впливом економічних факторів: максимально вигідної продуктивності при мінімальних коштах виробництва, транспорту, розподілу й споживання, але на нього також мають значний вплив і такі неекономічні фактори, як урядова політика, міжнародні стосунки, адміністративне право, національно-культурні особливості населення тощо. Відповідно, основною одиницею територіальної диференціації економічних умов виступає економічний (економіко-географічний) район – «територіально цілісна частина народного господарства країни, яка має виробничу спеціалізацію і через суспільний поділ праці (загальний і географічний) пов'язана з іншими частинами в єдиному народногосподарському комплексі...» [18, с. 384]. Тобто, економічні райони є локалізованими територіями, для яких характерні виробнича спеціалізація, внутрішньорайонні виробничі зв'язки, що відрізняються великою стійкістю і інтенсивністю, закінченою системою відтворювального процесу. Отже, крім чисто економічних показників кожний економічний район характеризується й цілою низкою інших ознак – економіко-географічним положенням, своєрідними природними та історичними умовами, спеціалізацією і комплексністю, потенційними можливостями управління економічною і територіальною структурою тощо.

При проведенні меж адміністративних районів користуються кількома головними принципами – економічним, адміністративним, природним тощо (Є. Качан та ін.) [19], а також спираються на соціально-економічну специфіку окремих регіонів (О. Шаблій) [20].

У економічній науці дослідження простору макрорегіонів проводиться не тільки за економічними районами, а й асоціаціями економічної взаємодії регіонів, областей

тощо. Формування та розвиток асоціацій економічної взаємодії територій були запропоновані в умовах децентралізованої економіки та ринкових відносин для розробки нових технологій управління господарськими системами і комплексами, розробки і реалізації соціально-економічних програм і механізмів соціального захисту населення при переході до ринку. Вони були представлені як організаційна форма процесу, який відкриває замкнуті регіональні системи і пом'якшує гостроту протиріч між регіоном і центром, тобто сприяє поширенню економічних і політичних ресурсів [21, с. 51].

Сучасна парадигма регіонального сталого розвитку передбачає формування міжрегіональної системи відносин, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням суміжних регіонів. Створення міжрегіональних макросистем повинно сприяти підвищенню урегульованості міжрегіональної організації виробництва, поглибленню територіальної спеціалізації виробництва, територіальної концентрації, міжрегіональної інтеграції та транскордонної діяльності [22].

Формування міжрегіональних економічних систем та ефективної взаємодії регіонів в світовій практиці набуває поширення через формування просторових кластерів в тому числі і за участі владних структур [23, с. 139], оскільки саме кластер засновується на добровільності і економічній зацікавленості у взаємодії його учасників. Про це зазначає і російський академік А.Г. Гранберг, який в теорії регіональної економіки виділяє три основні складові: теорії розвитку регіону, теорії міжрегіональних економічних відносин і теорії розміщення видів діяльності і населення [24, с. 81] й пов'язує ефективність взаємодії регіонів через формування конкурентоспроможних міжрегіональних та міжгалузевих кластерів.

Економічна наука визначає макросередовище як просторову, багатомірну, багаторівневу систему, що складається із сукупності компонентів, між якими існують стійкі зв'язки. Економісти виділяють у макросередовищі кілька компонентів, підсистем, кожна з яких має свою область впливу на локальні ринки: інвестиційне, природно-географічне, економічне, демографічне,

психографічне, культурне, податкове і правове середовища. Кожне із цих середовищ сприяє розвитку, стабілізації або стагнації певних процесів у макрорегіоні.

Різні дослідники, керуючись відмінною методикою та критеріями, виділяють в Україні від 3 до 12 макрорегіонів [25]. Тому важливим завданням в умовах інноваційного розвитку економіки України є врахування спільних рис економічних районів для визначення оптимального макрорегіонального поділу.

Симоненко В.К. представляє поділ України на 9 макрорегіонів: Центральний; Придніпровський; Донецький; Харківський; Подільський; Поліський; Кримський; Карпатський; Причорноморський [26, с. 27]. Недоліком даного поділу України є не відповідність за рівнем соціально-економічного розвитку Кіровоградської області з Київською і Черкаською областями, не сприятиме органічній єдності областей [16, с. 12-13].

Для реалізації напрямів інноваційного розвитку в Україні створено мережу регіональних центрів інноваційного розвитку, яка включає тринадцять укрупнених регіонів (макрорегіонів): Дніпровський; Західний; Карпатський; Київський; Кримський; Одеський; Південно-західний; Північний; Північно-західний; Північно-східний; Східний; Таврійський; Чорноморський [27]. Тобто, на державному рівні була здійснена спроба поєднати близькі територіально та за рівнем соціально-економічного розвитку області, що може бути основою для виділення макрорегіонів України.

Визначення ваги кожної області в економіці країни дозволило Поповкіну В. сформувати групи-мезорайони: Донбас, Катеринославське Придніпров'я, Слобідська Україна, Київське Полісся, Волинське Полісся, Українські Карпати, Поділля, Середнє Придніпров'я, Північне Причорномор'я, Крим, на підставі якого він виокремив п'ять макроекономічних районів: Центральноукраїнський; Донбас та Нижнє Придніпров'я; Слобідська Україна; Причорноморський; Західноукраїнський [28, с. 97]. Дана мережа районів є достатньо обґрунтованою, бо об'єктивно віддзеркалює особливості сучасного регіонального розвитку України. Недо-

лік полягає в занадто складній назві деяких регіонів.

Однією з вдалих спроб соціально-економічного районування є схема, опрацьована О.І. Шаблієм, за якою в Україні виділяється 6 соціально-економічних районів, з їх центрами в найбільших міських агломераціях (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса і Львів) [20]. Вони виступають демографічним, урбаністичним, соціальним, культурним та економічним ядром, визначаючи головні зовнішні функції і геопросторову організацію району. Перевагами такої макрорегіоналізації є формування у межах макрорегіону єдиної територіальної соціально-економічної системи, спеціалізації території у загальнодержавному поділі праці, можливість здійснення в рамках соціально-економічного району територіального регулювання і координації соціальних, економічних і демографічних процесів тощо. Проте дана класифікація на думку науковців [16, с. 14] має певні недоліки, щодо назв значної частини районів – Східний, Північно-Східний, Центрально-Східний, Південний, а також не обґрунтовано віднесення Хмельницької області до Західного регіону.

Найбільшої популярності набула концепція територіального поділу України на шість макрорегіонів, яка ґрунтується на об'єктивній інтеграції території навколо найбільших українських міст: Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Донецька та Львова, що була започаткована О. Шаблієм та розвинута вченими Національної академії наук [16, с. 16].

Автори цієї схеми (М. Долішній, М. Паламарчук та О. Паламарчук) назву макрорегіону пов'язували з характерними особливостями географічного положення його території (Західний, Донецький, Придніпровський, Причорноморський); в інших випадках для чіткості уявлення про географічне положення макрорегіону йому давалася назва за найменуванням його центру (ядра) – найбільшого міста (Донецьк, Харків).

Отже, найбільш вдалою схемою поділу України на економічні макрорегіони вважається соціально-економічна макрорегіоналізація території країни на шість макрорегіонів: Центральний (Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Черні-

гівська), Донецький (Донецька, Луганська), Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька), Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська), Причорноморський (Миколаївська, Одеська, Херсонська, Автономна Республіка Крим), Харківський (Полтавська, Сумська, Харківська).

Висновки. Отже, не зважаючи на численність і розмаїття підходів до проблеми територіального районування економіки (макрорегіоналізації), можна стверджувати про певну умовність і недосконалість існуючих схем поділу України. Сьогодні в Україні вироблені чисельні підходи та наукові бачення, які подекуди є суперечливими та протилежними одне одному, але вони не мають єдиного ідейного стрижня. Тобто процес стабілізації ринкових відносин і ви-

ходу держави на шлях інноваційного розвитку передбачатиме і подальшу модернізацію системи районування, зростання її місця та ролі у житті країни, сприятиме концентрації зусиль регіонів на основі кооперації щодо оптимального розмежування наукових досягнень і капіталів, створення та реалізації інновацій.

Загалом макрорегіоналізація країни є важливим чинником територіальної організації та управління господарством країни. Поділ території України на макрорегіони, які характеризуються соціальною і господарською своєрідністю, відмінностями у внутрішньорегіональних та міжрегіональних зв'язках, дає можливість диференційовано управляти процесами планування і прогнозування розвитку господарства, і, в кінцевому підсумку, сприяє прискореному регіональному розвитку всієї країни.

Література.

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети : монографія / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 511 с.
3. Адміністративно-територіальний устрій України: проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення : монографія / За заг. ред. В.Г. Яцуби; Кол. авт.: С.О. Сивоконь, В.А. Яцюк, А.П. Заєць та ін. – К., 2003. – 322 с.
4. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі / М.С. Дністрянський. – Л.: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 310 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. – Т.1. – 672 с.
6. Проект Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» від 01.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=1881>.
7. Проект Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» від 19.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44843.
8. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
9. Доценко А.І. Адміністративно-територіальний устрій та розселення в Україні / А.І. Доценко. – К.: РВПС України. – 2003. – 76 с.
10. Нижник Н. Державне управління в регіонах України / Н. Нижник // Вісник УАДУ. – 2001. – № 2. – Ч. 1. – С. 425-434.
11. Онищенко В. Передумови розвитку форм територіального устрою в Україні / В. Онищенко // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 126-130.
12. Соціально-економічна географія України / За ред. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 606 с.
13. Територіальне управління: проблеми, рішення, перспективи / За заг. ред. В.В. Корженка. – Х.: Магістр, 2004. – 214 с.
14. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-кн. / Ф.Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – Кн. 1. – 606 с.
15. Територіальний розвиток в Україні : Розвиток агломерацій та субрегіонів / Проект «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК). – К., 2012. – 183 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://linc.com.ua/documents/storage/Subregional_Structures_Development_2012.pdf.
16. Долішній М.І. Соціально-економічне районування України / М.І. Долішній, М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук та ін. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України. – 1997. – 50 с.
17. Михасюк І. Регіональна економіка: навч. посіб. / І. Михасюк, М. Янків, З. Залого та ін. – Львів: Українські технології. – 1998. – 240 с.
18. Корецький Л.М. Економічне районування // Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Л.М. Корецький; [редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін.]. – К.: УРЕ, 1989. – Т. 1. – С. 382-384.
19. Регіональна економіка / За ред. Є. П. Качана. – К.: Знання, 2011. – 670 с.
20. Социально-экономическая география Украины: Пер. с укр. / Под ред. О. Шаблія. – Львов: Мир. – 1995. – 640 с.
21. Король В.С. Організація міжрегіональної співпраці в рамках асоціації економічної взаємодії / В.С. Король // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 49-53.

22. Пєпа Т.В. Економiчний розвиток мiжрегіональних систем та його регулювання / Т.В. Пєпа // Збiрник наукових праць Черкаського державного технологiчного університету. Сер. : Економiчні науки. – 2009. – № 3(24). – С. 136-140. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/znpchdtu/2009_24/articles/55_pєpa.pdf.
23. Сторонянська І.З. Формування мiжрегіональних систем в економiці України / І.З. Сторонянська // Економiка та право. – 2009. – № 1. – С. 136-140.
24. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Гранберг. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.
25. Кучабський О.Г. Макрорегіональний рiвень у системi територiального управління України / О.Г. Кучабський // Теорiя та практика державного управління. – 2009. – № 2 (25). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpu/2009_2/doc/2/02.pdf.
26. Симоненко В.К. Українське Причорномор'я (Монографiя) В.К. Симоненко. – К. : Вища шк. – 1996. – 242 с.
27. Мережа регіональних центрiв iнноваційного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/innovation/>.
28. Поповкін В.А. Регiонально-цiлісний пiдхiд в економiці / В.А. Поповкін. – К. : Наукова думка. – 1993. – 220 с.